

4. Edgar Alan Poe – Jáma a kyvadlo

Autor

- **Jméno a životní data:** Edgar Allan Poe
- **Vzdělání a raná kariéra:**
  - Studoval na prestižních soukromých školách v Anglii, poté Univerzitu Virginii (1826–1827), ukončil studia kvůli dluhům z hazardu.
  - Vstoupil do armády USA v květnu 1827 a sloužil pod falešným jménem Edgar A. Perry; později v roce 1830 krátce studoval na West Pointu, odkud byl vyloučen.
- **Profese a klíčová díla:**
  - Spisovatel, básník, literární kritik a redaktor.
  - Významné publikace: sbírka básní *Tamerlane and Other Poems* (1827), povídky jako „The Tell-Tale Heart“, „The Fall of the House of Usher“ a báseň „The Raven“ (1845).
  - Editor Burton's Gentleman's Magazine a Graham's Magazine, kde rozvíjel žánr detektivní povídky.
- **Manželství:**
  - Oženil se v roce 1836 se svou 13letou sestřenicí Virginie Clemm, která zemřela v roce 1847.
- **Témata a styl:**
  - Mistr gotické a mysteriózní atmosféry, ústřední motivy smrti, šílenství a viny.
  - Pionýr detektivní fikce (postava Dupina v „Murders in the Rue Morgue“).
- **Osobní zápasy:**
  - Čelil celoživotní finanční tísní, závislosti na alkoholu a propukajícím depresím.
  - Příčina jeho smrti byla označena jako „phrenitis“ (zánět mozku), skutečný důvod zůstává nejasný.
- **Odkaz a vliv:**
  - Považován za tvůrce moderní krátké povídky a detektivního žánru.
  - Jeho dílo inspirovalo horor, science fiction i literaturu detektivní; výrazný vliv v kinematografii a popkultuře.
  - NFL tým Baltimore Ravens nese název podle jeho nejslavnější básně.

Děj

Jáma a kyvadlo

Člověk stojící před inkvizicí očekává svůj rozsudek. Ten zní: „Odsouzen k smrti“. Po těchto slovech omdlévá a probouzí se až v tmavé kobce, kde nic nevidí. Rozhodne se udělat průzkum cely. Nejdříve ji obejde dokola a napočítá 100 kroků. Pak se rozhodne přejít celu napříč. Po několika krocích ovšem zakopne. Zjistí, že jeho tělo leží na zemi, ale část obličeje má nad volným prostorem. Pod hlavou má hlubokou jámu, do které měl spadnout. Rychle pospíchá pryč zpět ke stěnám kobky a za chvíli usíná.

Po probuzení zjistí, že je pevně připoután k nějaké dřevěné lavici. V cele již není taková tma. Po levé ruce má jídlo a vodu. Napije se vody a sní trochu jídla. Poté se rozhlédne po cele. Je menší, než si myslel. Najednou si všimne kyvadla, které visí nad ním a pomalu se houpe. Po nějaké době zjistí, že se jeho kmity zrychlují a kyvadlo klesá.

Takto kyvadlo klesá několik dní. Muž střídavě propadá bláznění, zoufalství a střízlivosti. Nakonec se kyvadlo dostane do vzdálenosti pouhých tří palců od jeho těla. Muž dostane nápad. Všude kolem něj jsou krysy. Vezme zbytek jídla a pomaže jím pouta. Krysy se na něj vrhnou a pomalu pouta přehryžou. Právě včas. Kyvadlo už začalo přetřezávat jeho oděv. Odsouzenec přetrhne provaz a uteče.

Náhle se kyvadlo vrátí na své původní místo a stěny (které jsou ze železa) se začnou rozpalovat a vzájemně se přibližovat. Původně čtvercový obrys stěny se teď stává kosočtvercem, v jehož středu je jáma. Rozpálené stěny tlačí muže stále víc do středu místnosti. Už je na samém okraji jámy, když se náhle ozval zmatený šum lidských hlasů a troubení polnic. Natažená ruka zachytila jeho ruku, když klesal v mdlobách do propasti. Byl to generál Lasalle. Francouzská armáda vstoupila do Toleda. Inkvizice byla v rukou svých nepřátel.

Černý kocour

Hlavní postavou a také vypravěčem je milovník zvířat. Jednou najde černého kocoura, a protože jeho žena zvířata také miluje, nechají si ho. Černý kocour se brzy stane vypravěčovým oblíbencem.

Muž ale propadne alkoholu a svá zvířata začne bít, na svou manželku je nevrlý a černého kocoura začne nenávidět. Jednou mu vzteky vypíchne oko. Kocour se mu začne vyhýbat, to jej ale nezachrání: nakonec se ho muž rozhodne oběsit. Druhý den ráno ho probudí výkřiky z ulice - jeho dům je v plamenech. Později se k němu donesou podivné historky o zdi jeho domu. Jde se tam tedy podívat a s hrůzou zjistí, že na jediné zdi, která zůstala z jeho shořelého domu, je obtisknut černý kocour s lanem kolem krku.

Přijde mu to podivné. Věc si vysvětluje tak, že kocoura na stromě během požáru lidé rychle objevili. Někdo ho odvázel, vhodil oknem do jeho pokoje. Poté vápno omítky nějak reagovalo se čpavkem a vytvořilo kocourův obrys na stěně.

Kocour mu stále leží v hlavě. Rozhodne se sehnat jiného, co nejvíce podobného. V hospodě objeví kocoura, který je úplně stejný, jako ten původní, až na bílé chlupy na hrudi. Zjistí, že nikomu nepatří a vezme si ho domů.

Jeho žena si nového kocoura zamiluje. On se alkoholu oddává víc a víc. Snaží se kocourovi vyhýbat, ten ho ale pronásleduje po celém domě, a když se pak jednou rozzuří, pokusí se ho zabít sekýrou. Máchně a ve sklepe se náhle objeví jeho žena, která mužovu ruku zachytí. On vyrve svou ruku z jejího sevření a v záchvatu hněvu ji sekne do hlavy. Chvíli je zděšen, ale pak ji chladnokrevně zazdí do sklepní zdi.

Když se rozkřikne, že žena zmizela a dům přijde prohlédnout policie, popadne muže jakýsi záchvat radosti z jeho úkrytu pro mrtvolu a neustále říká věty jako „Podívejte se na ty pevné zdi“ a „Ty jsou tu už tak dlouhou dobu!“ Je si jistý, že mrtvolu nikdy neobjeví. Náhle se ale ozve výkřik, nelidský, až všem ztuhne krev v žilách. Vychází ze zdi. Policie zeď rychle rozkope a přijde na děsivý objev – ve zdi je zazděna pohřešovaná manželka a na její hlavě sedí černý kocour s bílou skvrnou na hrudi. To on vydal ten děsivý výkřik. A co je hlavní, ten kocour stále žije!

Muž je odsouzen k popravě a v posledních chvílích svého života sepisuje příběh o kocourovi, který mu zničil život. Celý příběh končí jeho zoufalým zvoláním: „Zazdí jsem obludu do hrobky!“

Vysvětlení je nejasné – kdo nebo co byl ve skutečnosti Černý kocour? Byl to démon, ďábel nebo čarodějnice? Je jen na čtenáři, jak si to vyloží.

O dílu

Žánr a vydání

- **Typ díla:** hororová povídka (short story)
- **Původní název:** „The Pit and the Pendulum“
- **První vydání:** 1842 v literárním almanachu *The Gift: A Christmas and New Year's Present for 1843*, vydavatel Carey & Hart
- **Republikace:** mírně upravená verze vyšla 17. května 1845 v *Broadway Journal*

Prostředí a rámec děje

- **Místo:** temné vězení Španělské inkvizice (fiktivní, Poe značně zjednodušuje historická fakta)
- **Čas:** naznačeno během válek na Pyrenejském poloostrově (1808–1814), ale bez přesného datování

Stručný obsah

- Vypravěč se probouzí v neznámé cele, odsouzený k smrti inkvizicí.
- Objevuje hlubokou jámu uprostřed podlahy a skrytý mechanismus kyvadla s ostrým ostřím, které se pomalu sklání k jeho tělu.
- Díky vysvobození krysami uniká kyvadlu, avšak hrozí mu obkličující se stěny zahříváné ohněm.
- Záchrana přichází ve chvíli, kdy napoleonské vojsko osvobodí město (i když historicky general Lasalle v Toledě nikdy nepůsobil).

Hlavní témata a motivy

- **Tyranie a bezpráví:** nemožnost rozumně se dovolat soudu; odsouzení na základě svévole úředníků
- **Čas jako nástroj mučení:** kyvadlo symbolizuje pomalý, neodvratný příchod smrti i psychologický teror
- **Smyšlené vs. historické:** Poe si volně pohrává s fakty inkvizice, využívá ji spíše jako kulisu pro maximální pocit ohrožení

Stylistické prostředky

- **První osoba:** intenzivní vnitřní monology a detailní popisy pocitů strachu (hladina dechu, zvuky kyvadla)
- **Smyslové působení:** důraz na zvuky, chlad, vůni a dotyk (řetězy, kámen) pro maximální sugestivitu
- **Gradace napětí:** postupné odhalování jednotlivých pastí – jámy, kyvadla, obíhajících zdí

Symbolika

- **Kyvadlo:** neúprosný plynutí času a hrozba smrti
- **Jáma:** absolutní propast bez naděje (reprezentuje jak fyzické, tak psychické peklo)
- **Tma a světlo:** střídání světla svíce a absolutní tmy podtrhují bezmocnost

Kritické přijetí

- Považováno za vrchol Poeovy schopnosti budovat hrůzu bez nadpřirozených prvků, zejména díky důrazu na fyzické a psychologické podněty
- William Butler Yeats však povídku označil za pouhé „tawdry physical affrightments“ bez trvalé literární hodnoty

Adaptace a vliv

- Filmové verze od 60. let (mj. 1961 režie Roger Corman)
- Rozhlasová a televizní dramatizace (český rozhlas, BBC)
- Inspirace pro moderní hororové a thrillerové příběhy využívající klaustrofobii a mechanické pastě

Význam díla

- **Inovace v hororu:** demonstrovuje, že čistě realistický popis mučení může být děsivější než jakékoli nadpřirozené zjevení
- **Psychologický rozměr:** přispěl ke vzniku moderního psychologického hororu a inspiruje dodnes tvůrce napětí a gore žánrů